

Міністерство науки і освіти України
Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова
Інститут математики, економіки та механіки

Кафедра диференціальної і експериментальної психології

Методичні рекомендації

до курсу

«ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ»

Для студентів 1-го курсу філософського факультету
спеціальностей „Філософія” та „Культурологія”

Частина 1.

Одеса 2006

Укладач: Артюхіна Н.В., канд.. психол. наук, доцент кафедри
диференціальної і експериментальної психології

Рецензенти: канд. психол. наук Новотна М.А.
канд. психол. наук Кіреєва З.О.

Рекомендовано до друку
Вченою радою ІМЕМ
Протокол №   від   2006р.

ВСТУП

В 1 частині курсу „Загальна психологія” для студентів 1-го курсу філософського факультету розкриваються основні питання загальної психології: предмет, стан, структура, завдання і методи сучасної психології. Основна мета курсу полягає в формуванні у студентів фундаментальних знань про розвиток механізмів психіки, виникнення і розвиток людської свідомості, про існуючі в загальній психології концепції особистості, типи темпераментів, особливості поняття „характер”, а також про мотиваційну сферу та емоціонально-вольові якості особистості, їх проявлення у діяльності та спілкуванні.

На підставі вивчення курсу студенти повинні усвідомити основні поняття, вміти аналізувати різні підходи, які існували в науці з кола проблем загальної психології, мати уявлення про структуру особистості, про розвиток психіки і свідомості в філо- і онтогенезі, самостійно працювати з науковими джерелами. Особлива увага приділяється аналізу викладених понять з боку їх причетності до філософської діяльності.

Основною формою вивчення студентами курсу „Загальна психологія” є відвідування лекцій, які охоплюють своїм змістом сутність основних питань загальної психології; практичних занять, а також самостійна робота студентів по опрацюванню рекомендованої літератури.

Блок 1. Визначення психології як науки (теми №1,№2,№3).

Тема № 1. Предмет, методи, завдання та основні принципи психологічної науки. Психіка і свідомість. Взаємозв'язок психології з іншими науками.

Ключові поняття теми:

Психологія, психіка, механізми психіки, психічні явища, психічна активність, психічні властивості, психічні процеси, психічне відображення, свідомість, самосвідомість.

Основні питання теми:

Психологія як наука і система знань про закономірності, механізми, психічні факти і явища в житті людини. Предмет загальної психології як найскладніша сфера життєдіяльності людини. Психічні факти.. Психічні явища. Активність - вирішальна властивість психіки. Психічне відображення. Механізми психіки людини. Їх основні форми та функції. Методи психологічної науки. Основні завдання психологічної науки. Основні принципи психологічної науки. Свідомість і самосвідомість та їх культурно - історична обумовленість. Значення психіки в житті і діяльності людини. Місце психології в системі наук. Основні галузі психологічної науки.

Знайомство студентів з загальною психологією починається з чіткого визначення її предмету. Студенти повинні засвоїти, що загальна психологія це наука, яка вивчає факти, закономірності й механізми психіки. Вона також вивчає процеси активного відображення людиною об'єктивної дійсності в формі відчуттів, сприймань, мислення, почуттів та інших процесів явищ психіки. Іншими словами психологію можна визначити як науку про закономірності й функціонування психіки як особливої форми життєдіяльності.

Студентам слід розумітися у механізмах психіки людини. Слід звернути увагу на суб'єктивний характер психічного відображення, яке в процесі діяльності постійно поглиблюється, розвивається та удосконалюється. Також студентам філософського факультету слід звернути особливу увагу на таку форму втілення як творіння самого себе, яке

відбивається у розвитку душевних і духовних потенцій, а також в усунуванні різних форм відчуження.

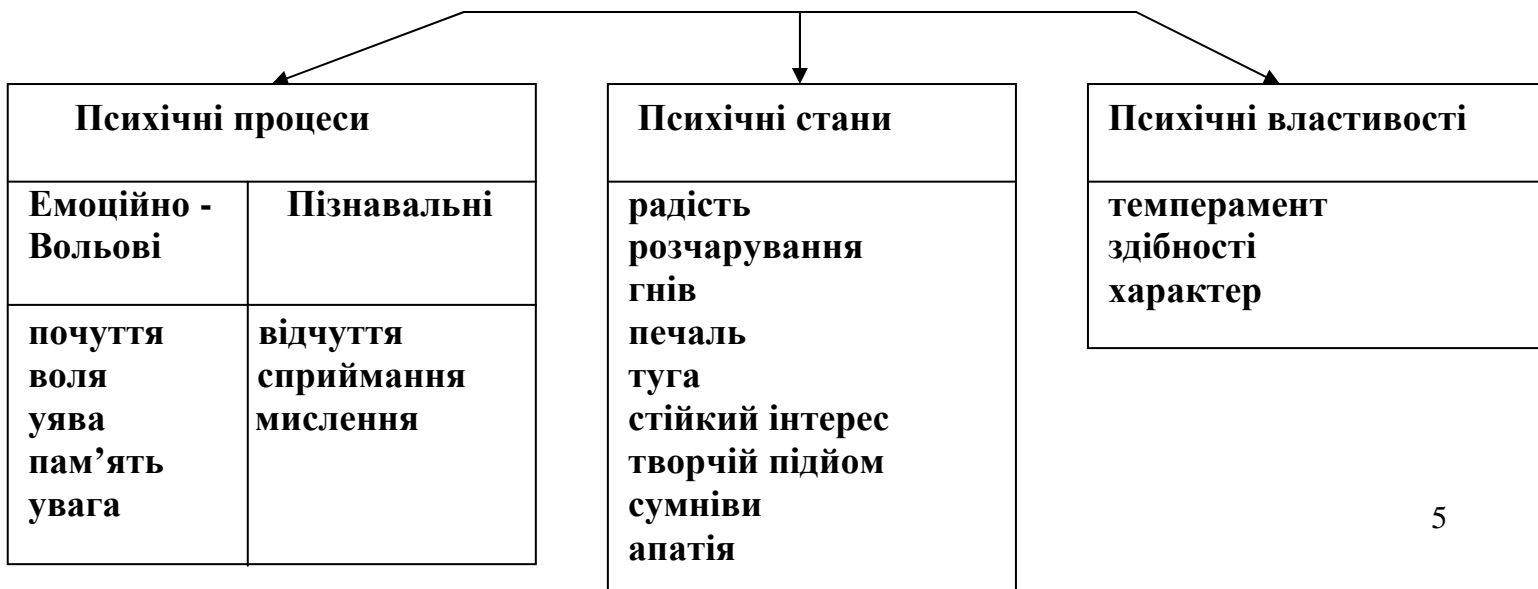
Студенти повинні знати і розумітися в основних принципах психологічної науки, які представляють собою фундамент загальної психології. Також вони повинні чітко розрізняти поняття „свідомість” і „самосвідомість”. Так „свідомість” – це вищий рівень відображення людиною дійсності, її подавання в якості узагальнених образів і понять, а „самосвідомість” – це усвідомлення за допомогою языка себе самого, свого відношення до природи, інших людей, своїх дій та вчинків, своїх думок, переживань та різних психічних якостей.

При узагальненні теоретичних знань по даній темі студенти повинні мати на увазі, що:

1. Психічне життя, свідомість і діяльність особистості завжди виникають у єдності. Ця єдність виявляється в цілеспрямованій діяльності людини, в її відношенні до інших і до себе, в її різноманітних пізнавальних, емоційних та вольових реакціях.
2. Людина – цілісний організм. Ця цілісність взаємодії з середою забезпечується перед усім вищим відділом центральної нервової системи – корою великих півкуль головного мозку, яка інтегрує всю діяльність організму і керує нею.

Для покращення засвоєння предмету психології студентам надається його графічне зображення (за Максименко С.М.) :

ПСИХІКА

Рівень теоретичного знання

Студенти повинні знати основні психологічні поняття, які подані в даній темі, чітко розумітися у предметі, методах, завданнях та основних принципах загальної психології, знати основні механізми психіки, їх значення, функції та форми.

Рівень практичних навичок

Студенти повинні вміти обґрунтовувати основні принципи загальної психології, її зв'язок з іншими науками в системі наук про людину, наводити приклади розвитку свідомості в культурно-історичному процесі.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання

- Охарактеризуйте предмет загальної психології.
- Яке місце займає загальна психологія в системі сучасних наук?
- Чим відрізняються поняття „свідомість” і „самосвідомість”?
- Охарактеризуйте основні принципи психології.
- Яку роль грає така властивість психіки, як активність?
- Охарактеризуйте основні механізми психіки та їх значення в житті людини.

Теми рефератів:

1. Психологія і філософія. Точки зіткнення.
2. Обґрунтування конкретного прикладу розвитку свідомості і самосвідомості в культурно-історичному процесі.
3. Проблема творіння самого себе в філософській діяльності.

Тема №2. Основні етапи становлення психології як науки. Основні психологічні школи і напрямки.

Ключові поняття:

Душа, свідомість, поведінка, біхевіоризм, необіхевіоризм, психоаналіз, гештальтпсихологія, генетична психологія, гуманістична психологія, структурна психологія, психологія установки, психологія діяльності.

Основні питання теми:

Психологія як наука про душу. Психологія як наука про свідомість. Психологія як наука про поведінку. Психологія як наука, яка вивчає факти, закономірності і механізми психіки. Наукові внески українських та російських вчених в розвиток психологічної науки. Основні психологічні школи і напрямки. Біхевіоризм та необіхевіоризм. Психоаналіз. Гештальтпсихологія. Генетична психологія. Гуманістична психологія. Структурна психологія. Психологія установки. Діяльнісний підхід.

Студенти повинні усвідомити, що історичний поступ психології знайшов відбиток у працях багатьох поколінь учених, різних епох і країн. Загалом його можна викласти у вигляді сукупності різноманітних поглядів на сутність психіки та результатів її пізнання. Проте значно цікавіше простежити логіку цих поглядів – закономірність їх виникнення та розвитку.

На цій підставі студентам треба знати 4 основних етапи в розвитку психології:

1 етап – психологія як наука про душу.

2 етап – психологія як наука про свідомість.

3 етап – психологія як наука про поведінку.

4 етап – психологія як наука, що вивчає факти, закономірності та механізми психіки.

Студенти мають прийняти до уваги, що предмет психології, його усвідомлення, неодноразово змінювався на протязі розвитку людського суспільства і був обумовлений відповідним розвитком суспільних відношень.

Особливу увагу при вивченні теми необхідно звернути на різноманітність психологічних шкіл, які відбивають напрямки розвитку психологічної науки. При цьому студенти повинні виділяти два глобальних напрямку, протилежних за своїм підходом до предмету психології: біхевіоризм (вивчає зовнішні прояви психічної діяльності – поведінку) та психоаналіз (розглядає психічне життя людини як багаторівневе психічне

явище, глибинним рівнем якого є несвідоме, тобто спрямовується на вивчення внутрішніх проявів психічної діяльності).

Студенти мають знати основні положення теорій середнього рівня. Вони повинні усвідомлювати, що в сучасній психологічній науці дуже багато різних напрямків різних рівнів, яким притаманний еkleктизм, тобто в одній теорії можуть поєднуватись різні основи.

Рівень теоретичного знання

Студенти повинні знати основні історичні етапи в розвитку психології; як змінювався її предмет, які вчені працювали в ці періоди.

Вони повинні орієнтуватися в напрямках сучасної психології, мати уявлення про досягнення вітчизняних вчених, їх внесок в розвиток психологічної науки.

Рівень практичних навичок

Студенти повинні розрізняти підходи до предмету психологічної науки, вміти аналізувати історичний і сучасний погляди на нього, визначати його обумовленість.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання

- Етапи розвитку психології.
- Внески вітчизняних вчених в розвиток психологічної науки.
- Основні психологічні школи і напрямки.

Теми рефератів:

1. Психологія часу і закономірності його переживання в психіці індивіду.
2. Історична психологія як метод дослідження особистості в культурно-історичному просторі.

Тема № 3. Проблема розвитку в психології. Виникнення психіки. Розвиток механізмів психіки. Розвиток психіки в філогенезі. Виникнення і розвиток людської свідомості.

Ключові поняття:

Подразливість, чуттєвість, тропізм, інстинкт, інтелектуальна поведінка, свідома діяльність, дифузна нервова система, гангліарна нервова система, трубчата нервова система.

Основні питання теми:

Два основних філософських підходи до розуміння природи і психіки. Розвиток механізмів психіки в еволюційному процесі. Етапи розвитку нервової системи як механізму поведінки і психічної діяльності. Виникнення і розвиток людської свідомості. Передумови виникнення. Історичний розвиток. Особливості історичного розвитку свідомості.

Студенти повинні розуміти що виникнення і розвиток психіки – найскладніший процес. Існують два різних філософських розуміння природи і проявлення психіки: матеріалістичне і ідеалістичне. Ідеалістичний підхід убачає початок психічного в понятті „духовна енергія”, ототожнюючи її з „внутрішньою стороною” матерії, і веде передісторію психічного з незапам'ятних часів, які іменуються „преджиття”. Тут психічна енергія протистоїть фізичній сполучаючись з нею. Основне положення ідеалістичного підходу – життя на землю зародилось уперше завдяки згущенню в матерії психічній енергії. Матеріалістичне пояснення цього питання базується на досягненнях біології та історії. Тут виникнення психіки розглядається як результат довготривалого розвитку матерії.

Вивчаючи тему студенти повинні розрізнати поняття подразливість і чуттєвість. Так „подразливість розуміє під собою здатність живого організму реагувати на діяння біологічно значимих (біотичних) впливів, вона характерна для елементарній рослинній стадії розвитку життя. Що до „чуттєвості”, то вона є, за висловлюванням А.Н. Леонтєва, прикметою виникнення психіки. „Чуттєвість – це здатність деяких живих організмів сприймати подразники, які володіють сигнальною функцією по відношенню до подразника, який має пряме біологічне значення.”

Студенти мають також розрізняти види нервової системи як механізму поведінки і психічної діяльності, а також стадії розвитку психіки. Особливої уваги слід приділити саме виникненню і розвитку людської свідомості. При цьому слід ураховувати два факти. Перший - спадкова природа людини сама по собі не визначає психічного розвитку особистості, але грає певну роль у формуванні психічних властивостей. Другий – зміст і характер психічних процесів і властивостей визначається не будовою організму, а предметним світом, який стимулює діяльність і відбивається людиною.

Рівень теоретичного знання

Студенти повинні знати основні етапи в еволюції психіки і її механізмів; чітко розумітися у рівнях розвитку нервової системи і рівнях психічного відображення.

Вони повинні орієнтуватися в проблемі розвитку поведінки у філогенезі, мати уявлення про різні погляди на проблему виникнення психіки.

Рівень практичних навичок

Студенти повинні розрізняти передумови виникнення людської свідомості, вміти аналізувати проблему її історичного розвитку.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання

- В чому полягає гіпотеза французького біолога, антрополога і гуманіста П'єра Тейяра де Шардена (См. П'єр Тейяр де Шарден. Феномен человека. Преджизнь. Жизнь. Мысль. Сверх – жизнь. М., 1987.)
- Яку роль відіграє спадковість?
- В чому полягає сутність відмінностей психіки тварини і людини.

Теми рефератів:

1. Стадії і рівні розвитку психіки й поведінки тварин (за О.М. Леонтьєвим і К.С.Фарбі).

2. Співвідношення поміж інстинктивними та індивідуально набутими формами поведінки тварин.

**Блок 2. Проблема особистості в сучасній психології. (теми №4 -5).
Індивідуально - психологічні особливості особистості. (теми №6,№7),
Психологічні сфери особистості (теми №8,№9, а також теми №10,№11,
№12,№13. Дивись 2 частину методички.)**

Теми № 4 -5. Загальний погляд на особистість

Ключові поняття:

Індивід, особистість, індивідуальність, структура особистості, біологічна підструктура, соціальний досвід, направленість, активність, мотив, інтерес, ідеали, переконання, навички, цілі, установки, рівень домагань, самооцінка, фрустрація, соціальна роль, соціальний статут, еґоїдентичність, механізми психологічного захисту: витискування, конверсія, раціоналізація, проєкція, екстерналізація, інтерналізація.

Основні питання теми:

Концепції особистості в загальній психології. Співвідношення понять „людина”, „індивід”, „особистість”, „індивідуальність”. Структурний аналіз особистості. Біологічне і соціальне в структурі особистості. Соціальний статут і соціальні ролі. Поняття про еґоїдентичність. „Я”-образ і „Я”- концепція. Самооцінка особистості. Механізми психологічного захисту.

Розглядаючи питання „Концепції особистості в загальній психології”, студенти повинні ретельно опрацювати тему №2. Слід звернути увагу на те, що кожна з шкіл по своєму окреслювала коло проблем особистості, при цьому ці проблеми формувалися у відповідності до поглядів науковців на предмет психології взагалі.

Вивчаючи співвідношення понять „людина”, „індивід”, „особистість”, „індивідуальність”, студенти повинні знати, що в психології широко використовуються близькі, але не тотожні поняття. Саме тому слід чітко

розрізняти об'єми цих понять. Так *людина* це насамперед біологічна істота, яка належить до класу ссавців виду HOMO SAPIENS. Людина - істота суспільна. Вона носій свідомості. Вершиною розвитку свідомості є самосвідомість людини. *Індивід* це окрема жива істота, представник біологічного роду. Що до поняття „особистість”, то в психології існує понад 100 її визначень. Але взагалі об'єм поняття особистість вужче, ніж об'єм поняття „людина”. *Особистість* можна визначити як діяча суспільного розвитку, свідомого індивіда, який займає певне становище в суспільстві й виконує певну суспільну роль. Що до поняття „індивідуальність”, то його визначення може бути таким: *індивідуальність* – це людина, яка характеризується з боку своїх суспільно – значущих відмінностей від інших людей; це своєрідність психіки і особистості індивіду, її неповторність. Отже індивідуальність може проявлятися інтелектуальній, емоційній і вольовій сферах.

Студенти повинні розумітися в розгляді питань про особистість як про структуру і систему взаємозв'язаних та взаємодоповнюючих елементів. Вони повинні знати атрибути, які висуває структурний аналіз в якості основних характеристик особистості, як психологічного феномену, розумітися на питаннях співвідношення біологічного і соціального в структурі особистості.

Студенти повинні усвідомлювати, що особистість, яка розвивається, підлягаючи соціалізації в її конкретно – історичній формі, інтеріоризуючи елементи культури і досвід поколінь, несе в собі органічну і обмежуючу сукупність соціальних відносин, яка обмежується соціальний статутом і соціальною роллю. Студенти повинні чітко розрізняти і розумітися в цих поняттях, знати види ролей і від чого залежать їх діапазон та кількість.

Студенти також повинні знати визначення і наповненість понять егоїдентичність, „Я- концепція”, розумітися у компонентах „Я- концепції”, знати визначення поняття „самооцінка”, від чого вона залежить і чому піддається захисту, розумітися у механізмах психологічного захисту.

Рівень теоретичного знання

Студенти повинні знати загальнонауковий погляд на проблему особистості, чітко розрізняти поняття „людина”, „індивід”, „особистість”, „індивідуальність”, розумітися у структурному підході до вивчення особистості.

Рівень практичного знання

Студенти повинні вміти розрізняти поняття „соціальна роль” і „соціальний статут”, „Я-концепція”, „самооцінка”, наводити власні приклади, розумітися у механізмах психологічного захисту.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання

- Охарактеризуйте поняття „людина”, „індивід”, „особистість”, „індивідуальність”;
- Чим відрізняються біологічний і соціальний компоненти в структурі особистості?
- Від чого залежить самооцінка особистості?
- Охарактеризуйте поняття „егоїдентичність”. В чому її позитивне значення?
- Охарактеризуйте механізми психологічного захисту.

Теми рефератів

1. Характеристика соціального статусу і соціальної ролі „філософ”.
2. Важливість адекватної самооцінки у філософській діяльності .

Тема 6. Темперамент.

Ключові слова: темперамент, тип вищої нервової діяльності, сила нервових процесів, рухливість нервових процесів, зрівноваженість нервових процесів, екстраверсія, інтроверсія, сенситивність, реактивність, пластичність, ригідність, резистентність.

Основні питання теми:

*Поняття про темперамент. Теорії темпераменту. Типи темпераментів.
Основні властивості темпераменту. Компоненти темпераменту.*

Фізіологічні механізми темпераменту. Роль темпераменту в діяльності філософа.

Студенти повинні знати, що темперамент характеризує динамічну сторону психічних реакцій людини – їх темп, швидкість, ритм, інтенсивність. Іншими словами темперамент це індивідуальна особливість людини, яка проявляється у її збудливості, емоційній вразливості, зрівноваженні та рухливості психічної діяльності.

Студенти повинні знати, що індивідуальні особливості реагування на різні обставини надали підстави для розподілу людей на декілька груп або типів темпераменту. Саме тому доцільно опрацювати основи історичного погляду на темперамент, де перша типологія темпераменту пов'язана з ім'ям грецького лікаря Гіппократа (3-4 вв. до н.е.). Студенти повинні ознайомитися з поглядами на темперамент Галена, Аристотеля, Е. Канта, В. Вундта, П.Ф. Лесгафта. Окрему увагу треба приділити аналізу типології Кречмера – Шелдона (конституційній теорії темпераменту).

Студенти повинні знати чітко визначення основних положень теорії І.П. Павлова, яка є загально визначеною в усьому світі і характеризувати основні типи вищої нервової діяльності, основні властивості темпераменту. Вони повинні орієнтуватися у сучасних теоріях послідовників І.П. Павлова, розумітися у факторній теорії темпераменту (Гілфорд, Конрад, Айзенк, Теплов, Мерлін, Анастасі), виділяти компоненти темпераменту за Небиліциним.

При опрацюванні типів темпераменту бажано ретельно опрацювати психологічний зміст рівноважного типу за Б.Й.Цукановим та його місце в лінійному порядку груп, „який створила сама природа в людській популяції”.

Студенти повинні розумітися у фізіологічних механізмах темпераменту, вміти аналізувати роль темпераменту в діяльності. Взагалі студенти повинні знати, що існуючі теорії темпераменту неузгоджені між собою та відрізняються одна від одної.

Рівень теоретичного знання

Студенти повинні знати визначення темпераменту, надавати характеристику теоріям темпераменту, типам темпераменту, розрізняти сучасні підходи до вивчення проблеми темпераменту.

Рівень практичного знання

Студенти повинні вільно володіти основними поняттями цієї теми, вміти виділяти основні складові темпераменту, характеризувати властивості і компоненти темпераменту, аналізувати роль темпераменту в діяльності і спілкуванні.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання

- Охарактеризуйте конституційну теорію Кречмера – Шелдона. В чому полягає її необґрунтованість?
- Чим характеризується фундаментальний принцип роботи ВНД за Павловим?
- Роль темпераменту в діяльності філософа.

Теми рефератів

1. Вплив темпераменту на філософську діяльність.
2. Порівняльний аналіз теорій темпераменту.

Тема 7. Характер та здібності.

Ключові слова:

Характер, структура характеру, типи характеру, акцентуація, риси характеру; здібності, структура здібностей, загальні здібності, спеціальні здібності, задатки, обдарованість, талант, геніальність.

Основні питання теми:

Поняття про характер. Типологія характеру. Структура характеру. Основні риси типового характеру. Природа характеру та його формування. Поняття про здібності. Структура здібностей. Відмінності у здібностях та їх природа. Роль характеру і здібностей у філософській діяльності.

Вивчаючи тему, студенти повинні засвоїти наступне: поняття „характер” в психологічній науці стоїть поряд з поняттям „темперамент”, вони тісно пов’язані, але не тотожні. Так, під поняттям „характер” розуміють сукупність стійких індивідуальних особливостей, які складаються і проявляються в діяльності й спілкуванні, обумовлюючи типові для індивіда способи поведінки. Важлива різниця поміж темпераментом і характером полягає в тому, що у характері особистість розвивається зі сторони її змісту, а в темпераменті – зі сторони своїх динамічних проявів. Характер виникає і формується у суспільстві, при цьому в характері кожної людини проявляються типові риси суспільства.

Вивчаючи проблеми типології характеру, студенти повинні засвоїти, що спроба побудови типології характерів була в центрі уваги протягом всієї історії психології. Перші спроби пов’язані з імами Ростана (1824) і Сіго (1914), які виділили дігестивний, мускульний та церебральний конституційні типи. Однією з найбільш відомих є типологія німецького психіатра й психолога Е.Кречмера. Пізніше аналогічну спробу здійснив американський колега У.Шелдон, а у наші дні Е.Фром, К.Леонгард, А.Є.Личко.

Студенти повинні чітко усвідомлювати, що характер є сплавом вродженого та набутого, де під вродженим розуміють тип нервової системи, а під набутим – системи тимчасових зв’язків. Студенти мають знати загальні ідеї, які були покладені в основу типології характерів, а саме:

1. Характер людини формується досить рано в онтогенезі і протягом життя проявляє себе як більш або менш стійкий;
2. Поєднання особистісних рис, які входять в характер людини, не є випадковими. Вони утворюють чітко відмінні типи, які дозволяють виявляти й будувати типологію характерів;
3. Більшість людей у відповідності з цією типологією може бути розділена на групи.

Студенти мають вміти визначати компоненти структури характеру, до яких відносяться: темперамент (його природна основа), почуття, воля,

інтелект, потреби й інтереси, переконання; вміти розрізняти риси характеру (позитивні або негативні), які виражають різне ставлення людини до дійсності, а також вміти аналізувати типи акцентуації характеру, яка є крайнім варіантом норми, результатом підсилення його окремих рис.

При опрацюванні питання „здібності” студенти повинні засвоїти, що в психології протягом тривалого періоду ведуться суперечки про їхній генез. Тут слід опрацювати історію розвитку проблеми здібностей (погляди Платона, Х.Уарте, Ф.Бекона, Т.Гоббса, Д.Локка, Ф. Гальтона, В. Штерна, А. Біне, Кетелла, Спірмена, Айзенка). Студенти мають знати про великий вклад, який вніс вчений Б.М. Теплов у розробку загальної теорії здібностей.

Студенти повинні знати, що взагалі термін „здібності” широко використовується в психології, але в літературі дається неоднозначне визначення цього поняття. Найбільш поширеним і точним є поняття про здібності як про індивідуально – психологічні особливості людини, які не зводяться до знань, вмінь та навичок, але забезпечують їх швидке набування, закріплення й ефективне використання на практиці. Студенти мають знати, що дослідженнями встановлено, що здібності – прижиттєве утворення, їх розвиток здійснюється в процесі індивідуального життя, при цьому середовище й виховання активно їх формують.

Студенти мають розумітися, що до вивчення здібностей, яке сьогодні ведеться з різних сторін:

1. В загально психологічному плані виявляється їх суспільно - історична сутність.
2. Вивчається їх розвиток у конкретних видах діяльності.
3. Вивчаються загальні механізми формування здібностей.

Студенти мають знати, що здібності характеризуються такими параметрами, як швидкість, глибина, легкість й міцність дії процесу оволодіння знаннями, вміннями і навичками. Вони повинні вміти розрізняти рівні здібностей (репродуктивний і творчий), аналізувати їх особливості; мати уяву про загальну структуру здібностей.

Особливу увагу при вивченні даної теми слід приділити питанням, які пов'язані з проблемами вродженого та набутого. Студентам рекомендується ретельно опрацювати питання про співвідношення задатків та здібностей, усвідомити, що задатки це морфологічні й функціональні особливості будови мозку, органів почуття і руху, які є природною передумовою розвитку здібностей, тобто висхідним моментом. Студенти мають знати, що задатки самі по собі ще ні на що не спрямовані. Задатки впливають (але не є вирішальними) на процес формування і розвиток здібностей та обумовлюють різні шляхи формування здібностей, впливають на рівень досягнення та швидкість їх розвитку.

Студенти мають розуміти, що вроджена норма мозку і органів відчуттів забезпечує прояв загальних здібностей в психіці індивіда в онтогенезі.

Рівень теоретичного знання

Студенти повинні знати визначення поняття „характер”, орієнтуватися у основних теоріях стосовно співвідношення темпераменту і характеру, мати уяву про основні риси типового характеру, чітко розрізняти поняття „задатки” та „здібності”, надавати психологічну характеристику загальним здібностям, розуміти співвідношення поміж вродженим та набутиим.

Рівень практичного знання

Студенти повинні вміти виділяти основні та другорядні риси характеру, наводити приклади що до формування характеру, диференціювати задатки та здібності, характеризувати взаємозв'язок здібностей з іншими властивостями особистості.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання

- Охарактеризуйте поняття „вчинок”, „звичка”, „характер”.
- Чим відрізняються поняття „темперамент” і „характер”. Що є первинним?
- В чому полягає значення характеру?
- Охарактеризуйте виразні ознаки характеру.

- Охарактеризуйте взаємозв'язок поміж характером та розвитком здібностей.
- Чим відрізняються здібності від задатків. Що є первинним?
- В чому полягають психолого – педагогічні аспекти здібностей.
- Охарактеризуйте взаємозв'язок здібностей з іншими властивостями особистості.

Теми рефератів

1. Значення характеру і його проявлення в філософській діяльності.
2. Акцентуації характерів. Позитивні та негативні якості акцентуацій.(за К.Леонгардом, А.Є. Личком, А.В. Петровським)
3. Стислий екскурс в історію типології характерів.
4. Значення здібностей в філософській діяльності.

Тема №8. Психологічна природа активності особистості.

Ключові слова:

Потреба, активність, мотив, мотиваційна сфера, інтерес, переконання, спрямовання, установки, ідеали, спрямованість.

Основні питання теми:

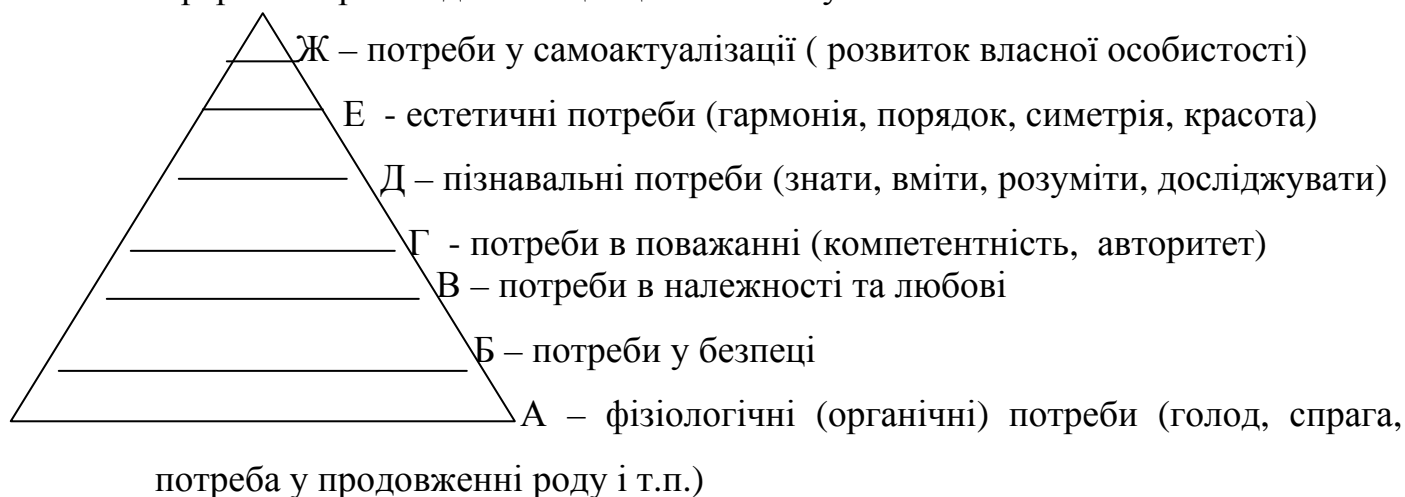
Потреба як основа активності особистості. Психологічна концепція потреб. Ієрархія потреб. Мотиваційна сфера особистості. Перемінні мотиваційної сфери. Поняття про спрямованість. Концепція мотивів в сучасній психології. Мотиви і соціальні позиції.

Розглядаючи дану тему, студенти повинні чітко усвідомлювати, що активність особистості, як здатність людини до здійснення суспільно значущих перетворень оточуючої дійсності в процесі індивідуальної, сумісної діяльності, творчості та спілкування, є одним з основних і необхідних проявів життя внутрішньої сили потягів, спрямованих на задоволення потреб організму. Саме потреби являються джерелом активності людини, або тварини; потреба розглядається як дефіцит, необхідність. При цьому вони повинні чітко розуміти відмінності поміж активністю людини і

тварини: активність тварини прояв інстинктивних біологічних потреб організму; що до активності людини, то тут ведучими факторами являються свідомі та цілеспрямовані прагнення.

Студенти мають розумітися у суб'єктивній та об'єктивній сторонах потреб, розрізняти вітальні та культурні потреби, їх сутність. Вони повинні усвідомлювати та вміти наводити приклади того, що перетворення людини в особистість є за своєю суттю виникненням у людини ієрархії потреб та їх становлення соціальними знизу догори, урахувавши той факт, що біологічні потреби становляться соціальними за способом їх задоволення.

Дуже доречним, при вивченні даної теми, буде графічне зображення ієрархії потреб згідно концепції А. Маслоу.

Студенти повинні знати, що результатом усвідомлення особистістю своїх потреб являються мотиви, які проявляються в конкретних прагненнях до їх задоволення. Студенти мають знати визначення понять „мотив”, „мотиваційна сфера”, чим вони розрізняються; вміти визначати дві сторони будь – якого мотиву (енергетичну та сенсоутворюючу), мати поняття про спрямованість особистості, розрізняти свідомі (інтереси, переконання, бажання, ідеали і т.п.) та несвідомі мотиви (потяги, установки).

Студенти повинні розуміти, що досягнення мотиваційної сфери особистості пов'язано з певними труднощами, бо проникнення в цю сферу означає визначення людського „Я”. Саме тому при вивченні мотиваційної

сфери студенти повинні вміти чітко визначати і розумітися у слідуючи питаннях :

1. Існує стільки мотивів, скільки існує еквівалентних класів відношень „індивід – середовище”.
2. Мотиви не існують за межами оцінювальних диспозицій і формуються в процесі онтогенетичного розвитку як відносно стійкі оцінювальні диспозиції.
3. Люди розрізняються за індивідуальними проявами мотиваційної сфери.
4. Поводження та діяльність людини можуть бути обумовленими багатьма мотивами (конфліктуючими та взаємодіючими).
5. Мотив залишається діючим доки не досягнуто цільового стану. Якщо ціль не можна досягти, мотивація може ліквідуватися.
6. Будь яке проявлення психіки може бути мотивом. Стимулювати діяльність та поведження можуть знання, вміння. Здобуті навички та звички.
7. Мотиваційну сферу людини з точки зору її розвитку можна оцінити за параметрами : щирість та гнучкість.
8. Діяльність людини завжди є мотивованою, але її не слід змішувати з мотивацією. Так психіка в цілому може працювати на діяльність (сприймання, пам'ять, мислення, увага, емоційно-вольова сфера і т.п.)

Рівень теоретичного знання

Студенти повинні знати загальнонауковий погляд на проблему активності особистості, чітко розрізняти поняття „мотив”, „мотиваційна сфера”, „потреба”, розумітися у перемінних мотиваційної сфери - поняттях „інтерес”, „переконання”, „спрямовання”, „установки”, „ідеали”, мати уяву про спрямованість особистості.

.Рівень практичного знання

Студенти повинні вміти наводити власні приклади що до ієрархії потреб, визначати культурні та вітальні потреби, вміти доказати ствердження про те, що реальні дії та мотиви, які сприяють їх ініціації, частіше за все не

співпадають, а саме для того, щоб зрозуміти вчинки людини, слід ретельно дослідити її мотиваційну сферу.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання

- Охарактеризуйте властивості творчої особистості за А. Маслоу.
- Чим відрізняються поняття „мотив” та „потреба”?
- Від чого залежить розуміння вчинків людини?
- Як пов’язані поміж собою мотиви та соціальні позиції?

Теми рефератів

1. Ієрархія потреб Абрахама Маслоу та особливості творчої особистості.
2. Стандарти соціальної перцепції та можливості їх впливу на філософську діяльність.

Тема 9. Емоційно - вольова сфера особистості.

Ключові слова:

Почуття, емоції, сенічні та астенічні почуття, емоційний тон, настрої, афекти, пристрасті, стреси, фрустрація, моральні, інтелектуальні, естетичні, практичні почуття; воля, мимовільні дії, вольові дії, вольове зусилля, бажання, боротьба мотивів, прийняття рішення, сила волі, безвілля.

Основні питання теми:

Поняття про емоції. Модифікації емоцій. Основні закономірності. Теорії емоцій. Аналіз складної вольової дії. Основні вольові властивості особистості та функції волі. Виховування волі.

Студенти повинні усвідомлювати, що будь - яка діяльність людини, її поведінка завжди викликають емоції та почуття – позитивне або негативне відношення до неї. Відношення до дійсності відбивається у мозку людини і переживається людиною в формах задоволення або незадоволення таких, як радість, страждання, гнів, сором, презирство. На цій підставі студенти

повинні вміти розрізняти поняття „емоції” і „почуття”, оскільки вони мають відмінності в змісті. Разом з тим студенти повинні усвідомлювати, що в сфері емоційного життя людини почуття й емоції мають тісний зв’язок, проявляються в єдності.

Студенти повинні чітко розумітися у формах переживання почуттів, знати, що таке емоційний тон відчуттів, настроїв, афект, стрес, фрустрація. Вони мають також знати, що стійкі почуття – це вища форма розвитку емоцій. Студенти мають усвідомлювати головну відмінність почуттів від емоцій, яка полягає в тому, що у почуттях перевищують оцінювальні характеристики і розсудливий раціональний початок. Якщо емоції пов’язані з актуальним, безпосереднім переживанням, з психофізіологічними змінами у нервовій системі і можуть виникати миттєво і також швидко змінюватись, то почуття більш тривалі у часі, більш постійні.

Студенти повинні знати що емоції та почуття характеризуються якістю, активністю, полярністю, тривалістю та інтенсивністю. Студентам рекомендується в процесі класифікації видів почуттів, особливу увагу приділити саме моральним, інтелектуальним, естетичним і практичним почуттям.

Що до фізіологічних основ почуттів і емоцій, то тут студенти повинні знати, що емоційні переживання обумовлені нервовим збудженням підкоркових центрів і фізіологічними процесами, які відбуваються у вегетативній нервовій системі.

Студенти повинні розумітися в основних психологічних теоріях емоцій (еволюційній теорії Ч.Дарвіна, психологічних теоріях Джемма – Ланге і Кеннона – Берда, активаційній теорії Ліндсея – Хебба, когнітивній теорії Л. Фестінгера, С. Шехтера, інформаційній теорії П.В. Симонова). Всі ці теорії підходять до вивчення емоційної сфери людини з різних боків, що безперечно вказує на її процесуальну багатогранність.

В процесі вивчення волі, як психічного процесу, студенти мають чітко усвідомлювати, що вона є свідомою організацією і саморегуляцією

людини своєї діяльності й поведінки і спрямована на подолання труднощів при досягненні поставлених цілей.

Студенти повинні знати, що воля є важливим компонентом психіки людини, нерозривно зв'язаної з мотивами, пізнавальними і емоційними процесами. Вольові дії за своєю природою причинно обумовлені, і виникають в процесі активної взаємодії з середовищем. Вольова активність має складну психологічну структуру і включає ставлення до зовнішніх впливів, мотивацію, а також свідому саморегуляцію.

Студенти повинні знати основні функції волі, вміти визначати обставини, які потребують вольової регуляції, вміти розділяти вольові дії на прості та складні, здійснювати аналіз складної вольової дії, а також розумітися у вольових якостях особистості: цілеспрямованості, принциповості, самостійності, ініціативності, витримці, рішучості, наполегливості, організованості, дисциплінованості і сміливості. Слід пам'ятати, що сукупність усіх наведених позитивних вольових якостей особистості утворює силу волі людини, яка є ступінню необхідного вольового зусилля для досягнення будь - якої мети.

Рівень теоретичного знання

Студенти повинні знати загальнонауковий погляд на емоційно – вольову сферу людини, розрізняти поняття „емоції” і „відчуття”, розумітися в основних психологічних теоріях емоцій, характеризувати ступінь розвитку волі особистості згідно з параметрами: сила волі, стійкість волі, широта волі, моральна спрямованість.

Рівень практичного знання

Студенти повинні усвідомлювати роль почуттів і волі у практичній і пізнавальній діяльності людини, вміти наводити власні приклади.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання

- Охарактеризуйте поняття „почуття”, „емоції”, „емоційний тон”, „настрій”, „афекти”, „пристрасті”, „стреси”, „фрустрація”.

- Чим відрізняються емоції від почуттів?
- Охарактеризуйте вольові якості особистості.
- Охарактеризуйте поняття „вольове зусилля”.
- Зробіть аналіз складної вольової дії.

Теми рефератів

1. Емоції і почуття. Їх позитивний або негативний вплив на філософську діяльність.
2. Важливість здійснення вольових дій в філософській діяльності.

Основна література

1. Дрозденко К.С. Загальна психологія в таблицях і схемах: Навч. посібник. – К.:ВД „Професіонал”, 2004.
2. М’ясоїд П.А. Загальна психологія. К., Вища школа, 2000.
3. Немов Р.С. Психология. – М., Просвещение, 1995.
4. Общая психология /Под ред. Максименко С.Д. - М., „Рефл-бук”, „Ваклер”, 1999.
5. Основи психології / За ред. О.В. Киричука, В.А.Роменця. – К, 1997.
6. Петровський А.В. Загальна психологія. К., „Просвещение”, 1977.
7. Психология / Под ред. Г.С.Костюка. – К., Радянська школа, 1968.
8. Психология: Підручник /Ю.Л.Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та інш.; за ред. Ю. Л. Трофімова.- 2-ге вид., стереотип._ К.: Либідь, 2000.
9. Роменець В.А. Історія психології. Київ, 1978.
- 10.Рубинштейн С.Л. Основы общей психологи. М., 1996.

Додаткова література

1. Алякринский Б.С. О таланте и способностях. М.. 1988.
2. Белявский И.Г. Лекции по исторической психологии. Одеса, „АстроПринт”,2004.
3. Бодалёв А.А. Восприятие человека человеком. – М., Изд-во Моск. Ун-та, 1982.
4. Вилюнас В.К. Психология эмоциональных явлений. М., МГУ, 1976.
5. Гаврилова Т.П. О воспитании нравственных чувств. М., 1999.

6. Додонов Б.И. В мире эмоций. К., 2000.
7. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий. Спб., 2004.
8. Ковалёв А.Г. Психология личности. – К. Просвещение, 1970
9. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. М., 1977.
10. Мерлин В.С. Структура личности. Характер, способности, самосознание: Учебное пособие к спецкурсу. – Пермь, 1990.
11. Петровский А.В. История психологии. Формирование основ психологической науки., М., „Просвещение”, 1999.
12. Платонов К.К. Занимательная психология. К., Вища школа, 2000.
13. Симонов П.В. Что такое эмоция? М.. 1999.
14. Слободчиков В.Л. Психологические проблемы становления внутреннего мира человека // Вопросы психологии. -1986. - №:.
15. Фельдштейн Д.М. Психология развития личности в онтогенезе. – М., 1989.
16. Цуканов Б.Й. Время в психике человека. Одеса. „АстроПринт”, 2000.
17. Цуканов Б.Й. Диференціальна психологія (конспект лекцій). Одеса, „Астропринт”, 1999.
18. Юнг К.Г. Психологические типы. – С.-Пет., Ювента, М., „ Прогресс – Универс.”, 1995.

Питання до самостійної підготовки до заліку

1. Предмет загальної психології як найскладніша сфера життєдіяльності людини.
2. Активність - вирішальна властивість психіки.
3. Механізми психіки людини. Їх основні форми та функції.
4. Методи психологічної науки.
5. Основні завдання психологічної науки.
6. Основні принципи психологічної науки.
7. Свідомість і самосвідомість та їх культурно - історична обумовленість.

8. Значення психіки в житті і діяльності людини.
9. Місце психології в системі наук.
10. Основні галузі психологічної науки.
11. Етапи розвитку психологічної науки.
12. Основні психологічні школи і напрямки.
13. Розвиток механізмів психіки в еволюційному процесі.
14. Етапи розвитку нервової системи як механізму поведінки і психічної діяльності.
15. Виникнення і розвиток людської свідомості. Передумови виникнення. Історичний розвиток. Особливості історичного розвитку свідомості.
16. Концепції особистості в загальній психології.
17. Співвідношення понять „людина”, „індивід”, „особистість”, „індивідуальність”.
18. Структурний аналіз особистості.
19. Біологічне і соціальне в структурі особистості.
20. Соціальний статут і соціальні ролі.
21. Поняття про егоїдентичність. „Я”- образ і „Я”- концепція. Самооцінка особистості.
22. Механізми психологічного захисту.
23. Потреба як основа активності особистості.
24. Психологічна концепція потреб. Ієрархія потреб.
25. Мотиваційна сфера особистості. Перемінні мотиваційної сфери
26. Поняття про спрямованість.
27. Поняття про емоції. Модифікації емоцій. Основні закономірності. Теорії емоцій.
28. Аналіз складної вольової дії. Основні вольові властивості особистості та функції волі. Виховування волі.

- 29.Поняття про темперамент. Теорії темпераменту. Типи темпераментів. Основні властивості темпераменту. Компоненти темпераменту.
- 30.Поняття про характер. Структура характеру. Основні риси типового характеру. Природа характеру та його формування.
- 31.Поняття про здібності. Структура здібностей. Відмінності у здібностях та їх природа.